

ԹՈՒՐՔՍՅԱՆ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԻՄ ՄԵՎՐԻ ՄԻՆԴՐՈՍԻ ԴՐՄԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ

Թուրքիայի հասարակական-քաղաքական, գիտական ու վերլուծական շրջանակներում ընթանում են Թուրքիայի առջն կանգնած մարտահրավերների, պետության հետագա տեսլականի մասին քննարկումներ, որոնց շրջանակում դրսևորվում են թուրքական հասարակության ու քաղաքական որոշ շրջանակների ֆոբիատիկ ընկալումները: Դրանք կապված են հիմնականում Թուրքիայի տեսլականի ու արտաքին միջավայրի նկատմամբ հասարակական-քաղաքական անվստահության ու կասկածամտության երեույթի հետ: Այս համատեքստում ակտիվացել են տարբեր ոլորտներում քննարկումները Թուրքիայի հնարավոր մասնատման, պետության քայքայման ու արտաքին ուժերի կողմից նման նախաձեռնությունների առկայության մասին: Այդ երեույթը կարելի է անվանել սերաֆոբիա կամ մասնատման ախտանիշ: Այսպիսի քննարկումները թուրքական պետական ու հասարակական մակայդակներում առկա բազում խնդիրների համալիր ընկալման արդյունք են, որոնք իրենց հերթին ծնում են մտավախությունների ու ֆոբիաների վրա հիմնված ենթադրություններ:

Սերաֆոբիայի դրսևորումները Թուրքիայում կրում են պատմական անցյալի հիշողությունների ու դրան զուգահեռ նաև ներկայիս ներքաղաքական ու արտաքին քաղաքական մի շարք իրողությունների խոր ազդեցությունը: Դեռևս Թուրքիայի հասարակական-քաղաքական միջավայրում պահպանվում են Օսմանյան կայսրության փլուզման, Մեծ տեյությունների կողմից Օսմանյան Թուրքիան էթնիկ սկզբնունքով մասնատելու ծրագրերի ու հատկապես 1920 թ. Մերի պայմանագրի հիշողությունները, որոնք ամբողջապես ստեղծել են յուրահատուկ կարծրատիպ:

Գիտական և գինվորական որոշ շրջանակներում նույնպես առկա են արտաքին ուժերի՝ թուրքական պետությունը մասնատելու մտադրության մասին խոսակցությունները: Այս համատեքստում խիստ բնորոշ էին 2007 թ. Թուրքիայի ՋՈՒ-ի գլխավոր շտաբի նախկին պետ (1990-1994 թթ.) Դ. Գյուրեշի այն

խոսքերը, որ «Թուրքիայի համար առկա է մասնատման վտանգը, ինչը ցանկանում են թե՛ ԱՄՆ-ը, թե՛ Եվրամիությունը: Նրանց նպատակը Թուրքիայի փոքրացումն է»¹:

2006 թ. Թուրքիայի ԶՈՒ-ի գլխավոր շտաբի պետի պաշտոնն ստանձնելու կապակցությամբ իր ունեցած ելույթում նորանշանակ Յ. Բյույուքանը, անդրադառնալով Թուրքիայի նկատմամբ առկա մարտահրավերներին ու հիմնախեղիքներին, նշել էր, որ «աշխարհում չկա հ չի էլ կարող լինել մի այնպիսի ուժ, որը Թուրքիային կանգնեցնի մի նոր Սերի առաջ»²: Գրեթե նմանատիպ արտահայտություններ էլ հնչեցվել էին 2007 թ. փետրվարին Վաշինգտոն կատարած նրա այցի ընթացքում:

Մեկ այլ թուրք զինվորական, բանակի գեներալ Հ. Թոլունը 2004 թ. հրատարակված իր «Առաջին աշխայնհամարտի տարիների ընթացքում մասնատման պայմանագրերն ու դեպի Սեր գնացող ճանապարհը» գրքում նշում է, որ Թուրքիայի անկախության համար մղված պայքարում պարտություն կրելուց հետո եվրոպական պետությունների կողմից Սերի պայմանագիրը ժամանակավորապես դրվել է «գրապահարան»: Ինչպես անցյալում է եղել, այնպես էլ ներկայումս ապագայում Թուրքիան ունենալու է թշնամիներ, որոնք հարմար առիթը գտնելով Սերի պայմանագիրը նորից երևան են հանելու: «Այսինքն Սերը հարմարեցվում է մեր օրերին»³. 2007 թ. Արվասի Զուլհուրիյեթ համալսարանում «21-րդ դարի սկզբներին պաշարված Թուրքիա - 21 Yüzyılın Başlarında Kuşatılmış Türkiye» խորագրով համաժողովի ժամանակ իր ելույթում Հ. Թոլունը պնդել է, որ Թուրքիան գտնվում է ճգնաժամային մի իրավիճակում և այդ համատեքստում Թուրքիայի փլուզման համար արտաքին ուժերը մրցակցում են միմյանց հետ: «Այսօր Թուրքիան գտնվում է Լոգանը վերանայել և Սերը

¹ Güreş: Hakkari bir gün Barzani'nin olursa, *Haber* 7, 04.11.2007; ABD-AB, Türkiye'nin bölünmesini istiyor, *Milliyet*, 04.11.2007

² Büyükanıt görevi devraldı, *Sabah*, 28.08.2006

³ Ahmet Insel, Milli hassasiyet tercümanları, *Radikal*, 19.02.2006. Գիրքը հրատարակվել է իր իսկ դոկտորական ատենախոսության հիման վրա: Հ. Թոլունը 2001-2006 թթ. ժամանակահատվածում զբաղեցրել է ցամաքային ուժերի Էգեյան և Առաջին բանակների հրամանատարի պաշտոնները, 2008 թ. ձերբակալվել է Էրզենեկոնի գործով:

վերակենդանացնել ցանկացող արտաքին ուժերի քաղաքական, տնտեսական ու հոգեբանական հարձակումների տակ: Ավելի պարզ ասած՝ երկրորդ Մերն է ներկայացվում»⁴:

Ըստ թուրք հետազոտող Փ. Բիլգինի՝ թուրքական զինվորականության անվտանգության ընկալումները ավանդաբար հիմնվել են տարածքների կորստի ու երկրի լքվածության վախի վրա, իսկ նման ընկալումները ավելի ցայտուն դարձան հատկապես Սառը պատերազմի ավարտից հետո⁵: ԱՄՆ-ի Միչիգանի համալսարանից ազգությամբ թուրք Ֆ. Գյոչեքն, ուսումնասիրելով Անրի սինդրոմի առկայությունն ու կենսունակության պատճառները, նկատում է, որ «Հանրապետական էլիտան ու առաջին հերթին զինվորականները ազգային պետության ստեղծման նպատակով զարգացրեցին այդ գաղափարը, իսկ հետագայում այն վերափոխեցին ազգային անվտանգության բաղադրիչի»⁶:

Ազգային անվտանգություն հասկացությունը Թուրքիայում վերաբերում էր պետական ինքնավարության, տարածքային ամբողջականության ու ազգային ամբողջականության վտանգներին դիմակայմանը, ազգային արժեքների պահպանմանը: Ավանդաբար անվտանգությունը Թուրքիայում սահմանվել է ռազմական դիրքերից և ունեցել է ռազմակենտրոն մոտեցում: Զինվորական էլիտայի կողմից էր սահմանվում անվտանգությունը և նրա կողմից էր իրականացվում անվտանգության քաղաքականությունը, իսկ քաղաքացիական իշխանություններն ուղղակի ստիպված էին ընդունել զինվորականության հաստատած օրակարգը:

ՔԲԿ-ի ակտիվությունը, Հունաստանի ու Սիրիայի կողմից դրան ցուցաբերվող աջակցությունը Օսմանյան Թուրքիայի մասնատման պատմական ժառանգությունը էլ ավելի խորացրեց տարածքների կորստի վախը թուրքական զինվորականության շրջանում, որոնք տարբեր երկրների և հատկապես Արևմուտքի

⁴ "21 Yüzyılın Başlarında Kuşatılmış Türkiye" konferansı, <http://www.bizimsivas.net/modules.php?name=News&file=print&sid=3470>, 14.03.2007

⁵ Pinar Bilgin, Turkey's changing security discourses: The challenge of globalisation, *European Journal of Political Research*, Vol. 44, 2005, p. 185

⁶ Scvr Sendromu' nedir ve neden azar?, *Zaman*, 07.07.2009

հետ իրենց հարաբերությունները դիտարկում էին Սերի սինդրոմի պրիզմայով: Բարձրագույն զինվորականությունը տարբեր սոցիալական հակամարտությունները դիտում էր արտաքին մարտահրավերների դիտանկյունից⁷:

Մի շարք թուրք բարձրաստիճան զինվորականների հրապարակումներում Թուրքիայի նկատմամբ առկա սպառնալիքները ամբողջացվում էին տարածքային մասնատման ու տարածքների կորստի վախի մեջ: Թուրք գեներալ Ն. Շենոլուն համայամ էր, որ Թուրքիան աշխարհում ունի ամենաշատ արտաքին թշնամիները, որոնց ցանկությունը Թուրքիայի նկատմամբ «վրեժխնդությունն է», իսկ գեներալ Դ. Բայագիտը (1992-1995 թթ. Թուրքիայի Ազգային անվտանգության խորհրդի գլխավոր քարտուղար) եշում էր, որ արտաքին ուժերը տարածաշրջանում ուժեղ ու հզոր Թուրքիայի գոյությունը շատ դեպքերում ընկալում են որպես մարտահրավեր հ որդեգրել են քրդական պետություն ստեղծելու գաղտնի քաղաքականություն: Այս համատեքստում առավել կտյակ է արտահայտվել թոշակի անցած գեներալ Ա. Իլհանը, ըստ որի, Արեւմուտքը ցանկանում է հասնել նրան, «ինչը չհաջողվեց Առաջին աշխարհամարսում, այսինքն՝ մասնատել Թուրքիան»⁸:

Բուրսայում 2011 թ. ապրիլին կազմակերպված համաժողովի ժամանակ պաշտոնաթող գեղապետ Է. Մարըզեյբեքը նշել է, թե դեռես Թուրքիայի նկատմամբ շայտեակվում են արտաքին ուժերի «իմպերիալիստական խաղերը»՝ երկիրը տարածքային մասնատման հասցնելու ուղղությամբ: Մեղադրելով արեւմտյան իմպերիալիստական ճամբարի խաչակիրներին ու հատկապես Ֆրանսիային՝ Աեատուլիան Թուրքիայի ձեռքից խլելու մտադրության մեջ՝ թուրք զինվորականը նշել է, որ 1000 տարի շարունակ դա նրանց չի հաջողվել ու հիմա վարձում են վաղով հասնել այդյուեքի է նրանց միակ եպատական Աեատուլիայի վերցնել է: «Արտաքին այդ ուժերը 90 տարի անց դարձյալ Հայաստան ու Քուրդիստան ստեղծելու առասպելներն են վերհանում: Զենքով Անասալիան

⁷ Paula Sandrin, Turkish Foreign Policy after the End of Cold War: From Securitising to Desecuritising Actor, <http://www2.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/ContemporaryTurkishStudies/Paper%20PS.pdf>

⁸ Bilgin, Turkey's changing security discourses: The challenge of globalisation, էջ 183-185

վերցնել չկարողացողները հիմա էլ օտառործում են ահաբեկչությունը մեր դեմ»⁹:

Թուրքական զինվորական որոշ շրջանակների ընկալմամբ՝ Մերի պայմանագիրը հատուկ հաղթաթուղթ է, որն արտաքին ուժերն օգտագործում են Թուրքիայից տարբեր զիջումներ ստանալու համար: Բացի այդ, թուրքական զինվորականության կողմից պարբերաբար երկրի տարածքային ամբողջականությանն ուղղված սպառնալիքների հիշատակումները, դրանք թուրք նաերության «սեփականություն դարձնելը» հնարավորություն էր տալիս երկրի բարձրագույն հրամանատարությանը միշտ զգուշացնելով առկա մարտահրավերների մասին, իրենց կայուն դերն ու ազդեցությունը պահպանել հասարակական-քաղաքական գործընթացներում: Կարելի է ասել, որ զինվորականությունը նաև շահագրգռված էր երկրի ներսում նման ընկալումների սերմանմամբ, որով լուծում էր «արտաքին թշնամուն դիմագրավելու նպատակով ազգային միասնություն ապահովելու իր խնդիրը»: Ըստ թուրք հետազոտող Զ. Քիրիշչիի՝ «Թուրքական զինվորականությունը վճռական դեր ունի Մերաֆորիայի հավերժացման գործում: Թուրքական ազգային անվտանգության մշակույթը, որի վրա մեծ է եղել զինվորականության ազդեցությունը, ընդգծում է Մերաֆորիայի վրա եղած մտածելակերպն ու վերլուծությունը»¹⁰:

Թուրքական հասարակական ու քաղաքական որոշ շրջանակներում հակաարևմտյան տրամադրությունները, արտքին ուժերի նկատմամբ անվստահությունը իրենց հերթին բերում են ազգայնականության աճի դրսևորումներ, որանք նույնիսկ արտացոլվում են երկրի արտաքին քաղաքականության առաջնահերթությունների վերանայման պահանջների հետ և առաջ են քաշվում այլընտրանքային քաղաքականության նոր հրամայականներ: Այսպես, նման տրամաբանությամբ ԵՄ անդամակցության գործընթացը կասկածի տակ էր դրել Մեծ միություն կուսակցության (BBP) հանգուցյալ առաջնորդ, Սըվասի պատգամավոր Մ. Յազըջըռոլուն՝ Թուրքիայի

⁹ Emekli Albay Sarızeybek: Kardeş Kavgasından Uzak Durun, <http://www.sondakika.com/haber-emekli-albay-sarizybeck-kardcs-kavgasindan-uzak-2669686/>

¹⁰ Kemal Kirişçi, Turkey's Foreign Policy in Turbulent Times, *Chaillot Paper*, No 92, September 2006, Institute for Security Studies, p. 33, <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/cp092.pdf>

ագգային շահերին ավելի համահունչ համարելով թուրքական քաղաքականության ուղղությունը: Իսկ նախկինում Թուրքիայի Ազգային անվտանգության խորհրդի գլխավոր քարտուղար, գեներալ Թ. Քըլընչը Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության համար առաջարկում էր նոր այլընտրանքային, արևելյան ուղղություն, ըստ որի Ռուսաստանը, Իրանը և Չինաստանը կարող են դառնալ Թուրքիայի եվրասիական ռազմավարության առանցքը¹¹: Նա ԵՄ-ե անվանել էր «Քրիստոնեական ակումբ», որը, որպես նեոգաղութատիրական ուժ մտադիր է մասնատել Թուրքիան¹²:

Թուրքական Turkish Daily News էլեկտրոնային պարբերականի հրապարակումներից մեկի համաձայն՝ Թուրքիայի պետական համակարգում կա մի խումբ, որը ոչ մուսուլմաններին, կլինեն դրանք դարեր շարունակ այդ երկրում ապրածները, թե նորեկները, դիտում են որպես սպառնալիքի աղբյուր, որոնց միջոցով արտաքին ուժերը փորձում են մասնատել Թուրքիան: «Այլ կերպ ասած՝ Անրի սինդրոմը կամ վախի հեգեմոնիան իշխում է Թուրքիայում, ինչը համակել է նաև երիտասարդ սերնդին»¹³:

Թուրքիայում առկա է ե ժամանակ առ ժամանակ ուժեղանում է անվտանգությունն ու կասկածամտությունը Եվրոպայի ե ընդհանրապես Արևմուտքի նկատմամբ, ինչը ավելի վառ է դրսևորվում ժամանակակից հասարակական-քաղաքական մտածելակերպում և քննարկումներում: Այդ երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքում առկա է այն կարծրատիպը, որ Արևմուտքը իր մեջ թաքցնում է թուրքական պետության քայքայման և մասնատման ծրագրեր: Այս երևույթը գիտական-վերլուծական գրականության մեջ կոչվում է «Մերի սինդրոմ»: Այս եզրային արդեն լայն քննարկումների առարկա է դարձել ոչ միայն արտաքին, այլ թուրքական մամուլի, քաղաքական քննարկումներում: Ըստ էության, առկա է այն ընկալումը, որ Անրի պայմանագիրը կարող է նորից վերածնվել և դրանում անմասն չի մնա Արևմուտքը:

¹¹ Halil M. Karaveli, Islamic-Western Embrace Fuels Eurasianism in the Turkish Military, *The Turkey Analyst*, Vol. 2, N. 4, 27 Feb. 2009, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, p.3, <http://www.silkroadstudies.org/new/inside/turkey/2009/090227-TRA.pdf>

¹² Kirişçi, Turkey's Foreign Policy in Turbulent Times, էջ 36

¹³ Barçın Yinanç, Tear down these walls of fear and bigotry, *Turkish Daily News*, 21.04.2007